

Första världskriget 1914-1918

Det första världskriget var en katastrof av stora mått. Dessutom en onödig katastrof, enligt många historiker. Knappt tio miljoner soldater och sex miljoner civila fick sätta livet till (svårt att få exakta siffror eftersom ingen riktigt vet). Gravstenen ovan tillhör en tysk judisk soldat, Otto Kohlberg, som dog fjärde maj 1918. Ett av krigets många offer.

Kriget fick närmast ofattbara följder; nazismen i Tyskland, förintelsen av sex miljoner judar, det andra världskriget men det innebar också ett demokratiskt genombrott för kvinnor i många Europeiska länder. Men, mitt i denna händelse av episka mått får man inte glömma krigets enskilda historier, som t.ex. den om T.E. Borrill och Otto Kohlberg.

Mål & bedömningskriterier

1. Att du ska tillägna dig och skapa kunskaper som hjälper dig;

- a) att förstå historien och tiden bättre
- b) Att förstå samtiden bättre

2. Det mer konkreta målet är att du ska tillägna dig kunskaper om;

- a) Krigets orsaker; rivalitet, krigsplaner, "skotten i Sarajevo"
- b) Krigets verklighet ; en förståelse för hur kriget kan ha upplevts av dem som deltog.
- c) Krigets följder; revanschism, ny Europakarta, pessimism etc.

Kunskap & Förståelse

Hur bedömer jag era kunskaper?

Ju större förmåga ni har att placera in detaljer och skeenden i ett sammanhang desto högre betyg. Så du ska sträva efter förståelse. För förståelse krävs också som regel goda detaljkunskaper. Noggrannhet och analys är alltså ledorden.

”The august madness”

Det som kan förvåna i efterhand är att Europas stormakter så lättvindigt och till synes frivilligt gick ut i denna katastrof. I Paris, Berlin och S:t Petersburg jublade massorna åt krigsförklaringarna. På landsbygden och i gränsområden jublades det inte lika friskt som i storstäderna. Krigsyran i Europas storstäder har fått namnet ”the august madness.”

Uppgift. Varför tror du att främst storstadsbefolkningarna i Europa välkomnade kriget? (Läs gärna utdraget ur Louis Ferdinand Cèlines ”Resa till nattens ände”).

Ordförklaringar

Front = platsen/sträckan där motståndarna möts och där krigshandlingarna äger rum. När du läser om första världskriget kommer du att få höra orden *västfronten*, *östfronten*, *sydfronten* samt *hemmafronten*.

Mobilisering = när ett land samlar sin armé säger man att de mobiliserar. Det kan innebära att civila och reservister kallas in och vapen- och ammunitionslager fylls på. I början av 1900-talet tog denna process ofta relativt lång tid. (Se s. 461).

Paul Nash "We are building a new World" och "The war" av Otto Dix. Vad tror du de ansåg om kriget?

Bakgrund och orsaker till kriget

Allianserna innan kriget (Observera innan kriget!)

Ententens viktigaste länder = Frankrike, Storbritannien och Ryssland.

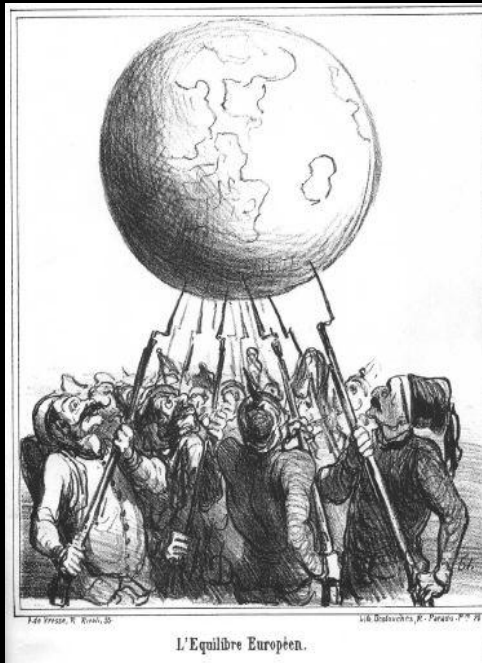
Centralmakterna/trippelalliansen = Tyskland, Österrike-Ungern, Italien.

Allianserna innan kriget var inte självklara. Exempelvis hade Storbritannien och Frankrike ofta varit i krig med varandra tidigare (napoleonkrigen). Vidare hade de två länderna tillsammans fört krig mot Ryssland (ententens tredje stormakt) i mitten av 1800-talet under det s.k. Krimkriget. Då hade även Österrike (under tvång) stött Frankrike och Storbritannien mot Ryssland. Att Italien och Österrike-Ungern inledningsvis var allierade var en riktig högoddsare. De två länderna hade territorialanspråk på varandra, så att Italien bytte sida 1915 var inte förvånande.

Uppgift. Hur såg allianserna ut mot slutet av kriget? (Se *Historisk atlas*)

Bakgrund och orsaker till kriget

Maktbalans

Ett vanligt sätt att se på orsakerna bakom kriget är att peka på förändringarna i styrkeförhållandena i Europa. Österrike-Ungern, Ryssland och Osmanska riket (alla kejsardömen) var makter på nedgång, medan framför allt Tyskland hade blivit allt mäktigare, såväl ekonomiskt och militärt.

Uppgift. Läs kapitlet "Ändrad balans i Europa" (s. 458) . Ge några konkreta exempel på Tysklands ökande makt!

Allianser och krigsplaner

Kan själva allianserna (ententen och trippelalliansen) vara en orsak till kriget? Det kan åtminstone vara en orsak till att kriget kom att omfatta och drabba så många länder, se beskrivningen av den så kallade "svarta veckan" (s. 461). När första världskriget ska förklaras brukar också krigsplanerna anges som orsak. Den tyska Schlieffen-planens lösning på problemet med ett eventuellt tvåfrontskrig var att först slå ut Frankrike innan Ryssland hunnit mobilisera.

Men, man får inte glömma att tiden innan världskriget var mycket fredlig och att flera historiker betraktar kriget som en gigantisk trafikolycka, dvs helt onödig.

Bakgrund och orsaker till kriget

Uppgift. Hökar och duvor 1914 (hökar är namnet på personer och krafter som verkade för kriget. Duvor är de som verkade för fred).

Läs kapitlet "Gnistan som tände en världsbrand" s. 460-461. Personer/grupper/organisationer som nämns i texten är: Tsar Nikolaj II, Serbiens regering, serbiska nationalisterna (Svarta handen), Tysklands kejsare Vilhelm II, de tyska generalerna, Österrike-Ungerns regering.

Var jag hök eller duva enligt texten?

Nikolaj II tsar av Ryssland f. 1868 d. 1918. Rysslands siste tsar (kejsare), mördades 1918 av bolsjevikerna tillsammans med sin familj.

Bakgrund och orsaker till kriget

Gavrilo Princip (1894-1918). Den unge man som utförde dådet som är den direkta orsaken till det första världskriget. Utan mordet på Franz Ferdinand och Sophie hade inte kriget startat 1914 .

Uppgift. Vad ville Gavrilo uppnå med mordet, enligt boken? (s. 460)

Nationalism – som explosiv kraft

En orsak till kriget är den **nationalism** som hade vuxit fram i Europa under 1800-talet. De länder som främst kom att implodera på grund av nationalismen var de multietniska (och högst odemokratiska även med den tidens mått mätt) imperierna Österrike-Ungern, Osmanska riket och Ryssland. Gavrilo var nationalist och ville inte att Bosnien skulle vara en del utav Österrike-Ungern utan ansåg att det borde tillhöra Serbien.

Tavlan till höger av Eugène Delacroix (**La liberté guidant le peuple**) brukar ofta få illustrera nationalismen.

Världskrig och kolonialism

De europeiska stormakterna hade kolonier i såväl Asien som Afrika. Hundratusentals soldater hämtades från länder som Senegal och Indien för att dels strida på de europeiska slagfälten, men kriget kom även att föras i kolonierna. Rivaliteten mellan de europeiska stormakterna om kolonier brukar också anges som en orsak till kriget.

Uppgift: Varför tävlade stormakterna om kolonier i Afrika och Asien enligt boken? (Se sidan 458 under rubriken "Ändrad maktbalans" eller sök på nätet med sökorden "The scramble for Africa")

Världskrig?

Senegalesiska soldater under första världskriget. Dessa män slogs för Frankrike. Senegal blev 1960 helt självständigt efter över 150 år av kolonialt styre från Paris.

Kanada, Sydafrika och Australien var alla mer eller mindre knutna till det brittiska imperiet. Alla deltog i första världskriget. Det Osmanska riket gick in i kriget på centralmakternas sida 1914 och därmed utvidgades kriget såväl österut som söderöver (till nuvarande Egypten, Israel, Palestina och Irak). USA gick in i kriget på ententens sida 1917. Även Japan och Kina drogs in i konflikten. Japan ville åt tyska kolonier i Kina, något man inte fick i freden 1919. Detta är en orsak till att Japan under det andra världskriget istället lierade sig med Tyskland.

Uppgift. Hur förklarar boken att USA gick med i kriget? (s. 462-463).

Uppgift. I boken finns en rubrik "Krig jorden runt" (s. 463). Anser du att det är rimligt att ha en så liten text om kriget utanför Europa?

Krigets fronter

Västfronten

Den front (se ordförklaringar) som det oftast talas om är den så kallade **Västfronten**. Det vill säga de stridsplatser i västra Europa där tyska trupper stred mot franska, brittiska och senare amerikanska trupper. Här utkämpades blodiga slag som t.ex. slaget vid Verdun och Somme.

Östfronten

Med östfronten menas kriget i östra Europa; mellan tyska arméer och ryska, samt mellan Österrikiska och ryska, serbiska trupper. Emellanåt kallas stridsskådeplatserna på balkan för just Balkanfronten.

Sydfronten

Mellan Österrike-Ungern och Italien fördes hårda strider ofta i oländig terräng (Alperna). Längre söderut i det Osmanska riket fördes strider från dagens Egypten till Kaukasus.

Kriget till sjöss

I boken skrivs mest om Tysklands u-båtskrig, men fyra större sjöslag utkämpades mellan brittiska och tyska flottor i Atlanten. Storbritannien lyckades vidmakthålla *blockaden* mot Tyskland.

Uppgift: Läs sidorna 462-464. A) Hur beskrivs krigets olika fronter i boken? B) Vad ville Tyskarna uppnå med u-båtskriget?

Blockad = betyder i det här sammanhanget att man försökte blockera varandras varutransporter. Man ville "svälta" ut varandra helt enkelt.

Folkmordet på armenier

Det första världskriget var grymt och omänskligt. De tyska trupperna dödade civila belgare under krigets inledande skede. Ryska trupper härjade och mördade tyskar i Ostpreussen. I Serbien där kriget startade gick den Österrikiska armén mycket hårt åt den serbiska befolkningen – inget land förlorade en så stor andel av sin befolkning som Serbien under kriget!

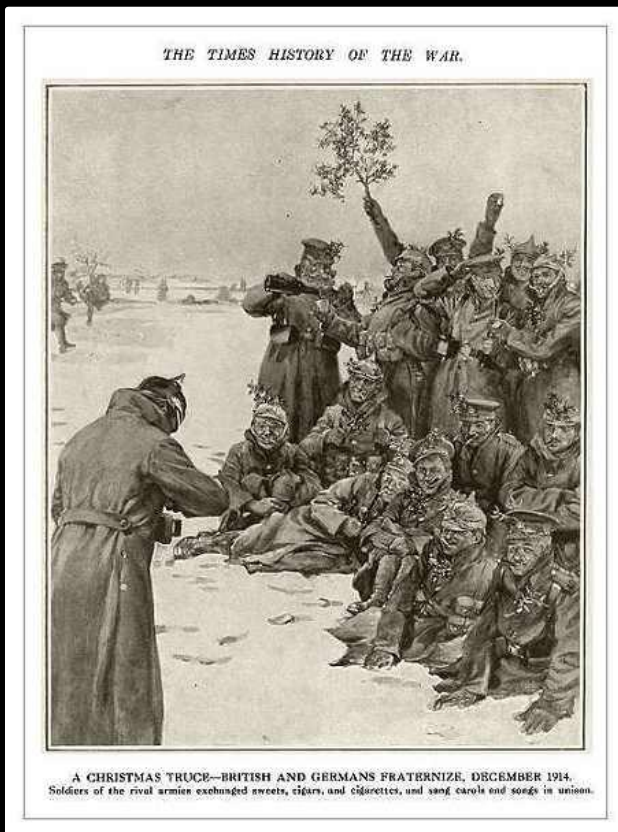
Men krigets kanske värsta grymheter utspelade sig i det Osmanska riket. När det Osmanska riket anföll Ryssland i slutet av år 1914 slutade det med en katastrof för den osmanska armén. De osmanska ledarna behövde syndabockar. Landets armeniska befolkning beskylldes för att ha hjälpt ryssarna. Det blev startskottet för folkmordet på armenierna. Hur många armenier som mördades vet man inte, men gissningsvis någonstans mellan 600.000 och en miljon.

Uppgift: Vad skriver boken om detta brott?

Krigets ansikten

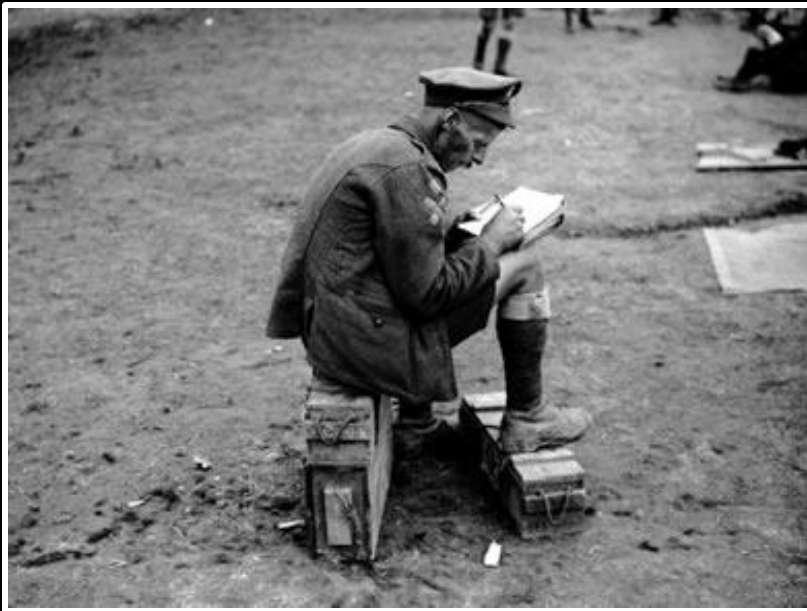
På västfronten, när kriget stelnat i ett skyttegravskrig, uppstod på vissa avsnitt av fronten vad man kom att kalla "live and let live". Det innebar helt enkelt att man inte sköt på varandra och att man emellanåt faktiskt träffades för att byta varor, som t.ex. mat och tobak. Det mest kända exemplet var "vapenvilan" julen 1914. Nedan syns ett vykort från kriget som visar hur tyska och brittiska soldater firar jul tillsammans. Kriget var alltså inte hela tiden fyllt av ändlös grymhet.

Uppgift: Vad var "live and let live" ett uttryck för? Varför tror du att de inte sköt på varandra?

Krigets ansikten

Kriget var också fyllt av leda och sjukdom. När striderna upphörde väntade exercis och monotomt arbete, som t ex att gräva skyttegravar, bygga bunkrar och så vidare. Många soldatdagböcker vittnar om just ledan. Sjukdomar skördade också stora förluster, inte minst i de mer otillgängliga trakterna men också i skyttegravarna i väst. I alla krig, genom alla tider har fler soldater dött till följd av sjukdomar än som dött i själva striderna. Idag finns dock effektiva mediciner, som antibiotika och penicillin.

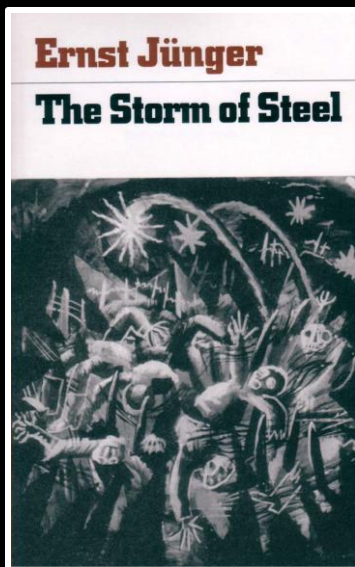

Enligt wikipedias svenska artikel om första världskriget var en typisk soldat på västfronten under ett år ca 70 dagar vid själva fronten. Resten av året var han på permission eller var i tjänst bakom fronten.

Uppgift: Ta reda på vad "skyttegravsfot" var för något!

Upplevelser av kriget

Somliga såg på kriget som ett slags mandomsprov och ur kriget skulle en starkare människa födas, tänkte man sig. Den tyske konservative nationalisten Ernst Jünger skrev om kriget i boken "Storm of steel" och han menade att kriget var stärkande och i grunden något gott! Adolf Hitler och Benito Mussolini hade liknande tankar.

De allra flesta på västfronten tycks dock ha upplevt kriget som mer eller mindre meningslöst. Den brittiske poeten Siegfried Sassoon, den tyske författaren Erich Maria Remarque och den tyska konstnären Otto Dix var kritiska mot kriget. De deltog alla också i striderna på västfronten., så de visste också vad de talade om.

Uppgift: Sök på Internet om några av dessa personer. Vad tror du ligger bakom deras mycket olika upplevelser av kriget?

Kvinnor och kriget

Kriget utkämpades som regel av män. Men kriget påverkade självfallet också kvinnor. Många kvinnor tjänstgjorde (frivilligt) som sjuksköterskor och ambulansförare. På hemmafronten fick kvinnor fylla luckorna i fabrikerna efter de män som skickats till armén. Kriget var alltså inte en exklusivt manlig angelägenhet. "Kvinnan" användes också flitigt i krigspropagandan. När man beskriver kriget glöms ofta kvinnornas minnen och erfarenheter bort. De demonstrationer som blev början på den spontana ryska revolutionen, vårvintern 1917, bestod till stor del av kvinnor som demonstrerade mot den skriande bröd- och matbristen.

Kvinnor fick i allt högre utsträckning göra "manliga" sysslor och ägna sig åt "manliga" nöjen, som att köra motorcykel till exempel. Könstereotyper ifrågasattes!

Uppgift: Vilka var [suffragetterna](#)? (Klicka på ordet.)

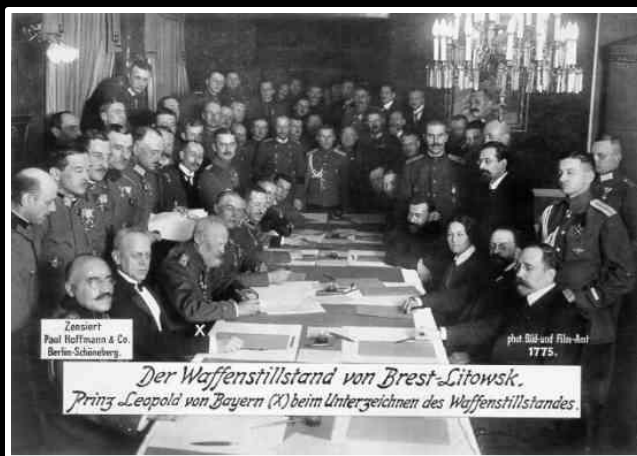
Krigets detaljer

Hur ska man förstå något så avlägset, i såväl geografisk som tidsmässig mening, som det första världskriget? Du ska naturligtvis försöka att förstå de stora sammanhangen: orsaker och följder. Men, du kan också närma dig kriget utifrån dess detaljer! Det kan vara en ingång till större förståelse.

Uppgift: Den här visselpipan användes under det första världskriget av kapten Knowles i brittiska armén. Vilken betydelse/funktion hade visselpipan i kriget, tror du? Vad tror du att en soldat från kriget tänker och känner när han ser den?

Fred?

Freden mellan Ryssland och centralmakterna undertecknades i staden Brest-Litovsk tredje mars 1918. Ryssland hade inte medel att föra krig; soldaterna saknade ofta såväl mat som vapen. Lenin och hans bolsjeviker, liksom det ryska folket, ville ha fred. Freden blev hård för Ryssland som förlorade mycket stora landområden. För centralmakterna innebar det främst att Tyskland nu kunde ägna mer kraft i väster för att vinna kriget mot Frankrike och Storbritannien. Freden i Brest-Litovsk upphävdes i och med vapenstilleståndet några månader senare – 11 november 1918.

Fred? 11/11 1918

I november 1918 stod Tyskland inför massiva folkliga protester. Tyskland hade drabbats hårt av ententens blockad. Tysklands regering insåg att samma krafter som nyligen hade svept över Ryssland kunde drabba Tyskland. Landet stod på randen inför en socialistisk revolution. Kejsar Vilhelm II abdikerade och man ansökte därför om vapenstillestånd. Den elfte november 1918 kom den efterlängttade vapenvilan. Österrike-Ungern, Bulgarien och det Osmanska riket hade redan kommit överens med ententen om vapenvila. Tyskland kunde inte fortsätta kriget.

Vapenvilan
undertecknades i denna
tågagn, som senare
Hitler ...

**Uppgift: Hur beskriver
boken orsakerna till
vapenvilan? (Läs texten
till rubriken "slutet på
kriget" på sidan 463.)**

Freden i Versailles

De slutliga frederna undertecknades i slottet Versailles utanför Paris sommaren 1919. Platsen var väl vald. Här hade det tyska kejsarriket skapats 48 år tidigare år 1871 (se boken s. 375) .

Nu hade Tyskland inget att förhandla om, utan bara att godta segrarmakternas hårda villkor. Vid vapenstilleståndet hade dessutom tyskarna avvecklat stora delar av sin armé. Frankrike drev på de hårda kraven på Tyskland, medan USA:s president Wilson önskade en mild fred för att undvika ett revanschistiskt Tyskland.

Uppgift: A) Vilka krav ställdes på Tyskland? B) Var det rimliga krav? C) Vad innebar klausul 231 i fredsfördraget (Läs s. 465-467).

Bilden till vänster är en tysk satirteckning av versaillesfördraget från 1920-talet.

Följderna av kriget

- Minst 9 miljoner döda soldater och 6 miljoner döda civila
- Totals miljoner sårade
- Ett revanschistiskt Tyskland
- Nazism i Tyskland och fascism i Italien
- En ny Europakarta; Finland, Polen, Tjeckoslovakien m. fl.
- Tre kejsardömen raserades; det Osmanska, Österrikiska och Ryska.
- Den ryska revolutionen och skapandet av Sovjetunionen
- Nationernas Förbund (NF) bildades (League of Nations)
- Demokratisering (rösträtten utökades i många länder)
- USA kom att bli en stormakt
- Israel-Palestina-konflikten
- Framtidstron & kanske även tron på människan minskades

ORIGIN OF THE LEAGUE OF NATIONS

January 8th, 1918. Fourteen Points laid down by President Wilson as the basis of world peace. (*)

January 25th, 1919. League accepted in principle.

April 28th, 1919. Covenant adopted.

January 10th, 1920. League came into being; Secretariat established in London.

Woodrow WILSON

January 16th, 1920. First meeting of Council at Paris.

November 1st, 1920. League Headquarters moved from London to Geneva.

November 15th, 1920. First Meeting of Assembly at Geneva.

(*) THE FOURTEENTH POINT :

" A General Association of Nations must be formed under specific covenants for the purpose of affording mutual guarantees of political independence and territorial integrity to great and small States alike."

Ett nytt Europa

Uppgift: Jämför kartan på sidan 466 med kartan på sidan 457. Vad är nytt?

Sajter om kriget och behovet av källkritik

Källkritik: jag har lagt in många länkar i den här sammanfattningen. I många fall har jag länkat till wikipedia. Många lärare (och andra) brukar varna för wikipedias artiklar eftersom det är en öppen encyklopedi. Men, min erfarenhet är att deras artiklar ofta är riktigt bra (ofta fylligare och intressantare än t.ex. nationalencyklopedins). Du bör dock vara särskilt på din vakt när det handlar om kontroversiella ämnen som exempelvis folkmordet på armenier. Jämför gärna uppgifter om kriget mellan olika källor och var medveten om att bara för att exempelvis en siffra står på en hemsida, i en tidning eller i en bok behöver den inte vara sann! Osanningar och hårt vinklade åsikter är vanliga!

**Uppgift: Sök på nätet efter dödssiffror om första världskriget!
Eller jämför följande artiklars siffror:**

<http://www.dn.se/nyheter/varlden/europa-mindes-forsta-varldskriget-1.464387>

http://sv.wikipedia.org/wiki/F%C3%B6rsta_v%C3%A4rldskriget

Rekommenderade sajter och andra länkar

www.firstworldwar.com (en mycket bra sajt för dig som kan engelska)

www.peterenglund.com (här finns flera artiklar om första världskriget.)

www.ww1-propaganda-cards.com/index.html (här kan du hitta propagandabilder från kriget. Sajten är på engelska.)

www.lbi.org/WWI/ExhibitWWIPart1_01.html (även denna sajt är på engelska. Fokuserar på tyska judar under det första världskriget.)

www.popularhistoria.se/o.o.i.s?id=54&vid=292 (Mycket bra artikel om kriget, av Peter Englund.)